

УДК 37.035.6

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-1(349)-1-74-82

Перевознюк Вікторія Вадимівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна.
viktoriaperevozniuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9225-3459>

ВИВЧЕННЯ МІСЬКОГО ТЕКСТУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ В АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ УЧНІВ

Життєва позиція розглядається як інтегральна характеристика життєдіяльності особистості. Активна життєва позиція передбачає усвідомленість поведінки, небайдужість до оточення, прагнення діяти на користь спільноти. Формування життєвої позиції відбувається у дитинстві, тому роль школи у цьому процесі важко переоцінити.

Різноманітні аспекти виховання учнівської молоді як складного феномена, що становить науковий інтерес широкого кола галузей гуманітарного знання (педагогіки, соціології, психології, культурології, права тощо), перебувають у центрі уваги вітчизняних учених (Безпалько, 2006; Богомолова, 2018; Братаніч & Струкова, 2019 та ін.). Водночас, недостатньо висвітленим в наукових розвідках є питання впливу вивчення сучасної літератури рідного краю на формування активної життєвої позиції учнів, що зумовлює актуальність і визначає мету цієї розвідки, яка полягає у дослідженні потенціалу міського тексту в аспекті виховання національно-патріотичної і громадської свідомості школярів.

Методи дослідження зумовлені метою і завданнями. Окрім загальнонаукових методів, у розвідці використано описовий метод і типологічний аналіз.

У зарубіжній дидактиці сьогодні активно розвивається концепція «Place-Based Education» (PBE) (педагогіка, базована на комплексній кооперації з містом). Цей тип навчання передбачає активне залучення учнівської молоді до вивчення історії, культури, екології та економіки рідного міста (Sobel, 2004). Реалізація PBE здійснюється переважно через участь у різноманітних проєктах, організованих громадою. Як зауважує С. Беннет (Bennett, 2016), спільнота забезпечує контекст для навчання, а робота учнів зосереджена на потребах та інтересах громади, члени якої служать ресурсом та партнерами у кожному аспекті навчання. Можливість залучати учнів до актуальної для міста діяльності зумовлює ефективність PBE для виховання громадської свідомості, активної життєвої позиції.

Концепція РВЕ впроваджується передусім на уроках історії, суспільствознавства, географії та літератури, тобто предметів гуманітарного спрямування.

Особливий інтерес в аспекті цього дослідження викликає використання РВЕ на уроках літератури рідного краю, які входять до програми вивчення української літератури. Увага до літератури рідного краю суголосна «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України», згідно з якою освіта має сприяти «забезпеченню у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про спільне благо, збереження та шанування національної пам'яті» (Концепція, 2019).

Здатність міста породжувати тексти стало у філології відправною точкою для формулювання поняття «міський текст» (або локативний текст). Дослідженню специфіки різних міських текстів присвячено розвідки українських вчених: Львівського тексту (Андрусів, 2000; Возняк, 2009), Паризького (Кочерга, 2014), Празького (Крюкова, 2015), Харківського (Сподарець, 2006; Цимбал, 2010), Лондонського (Pogoniuk, 2016), а також студії зарубіжних науковців, наприклад, низка досліджень ризьких філологів (Шром, 2018; Rīgas teksts, 2008).

За слушним твердженням Г. Сікори, «сучасне місто – це багатоаспектний феномен. Лінгвістичним феноменом є текст, що формує феномен тексту міста. Якщо феномен тексту полягає в його багатоаспектності та міждисциплінарності, то феномен тексту міста визначає складна стратифікаційно-функційна лінгвістична природа міського соціуму, ідея об'єктивного відображення мовного світу міста в міському тексті та розуміння міста як тексту» (Сікора, 2016, с. 133).

Місто – це не лише споруди чи людська спільнота, воно, за образним висловом Т. Возняка, є «невидимою, віртуальною підбудовою та надбудовою, Мітом Міста, що єднає камінь і людей – тих, хто живе у ньому, і тих, кого давно у ньому немає» (Возняк, 2009, с. 58). Трансформації, зумовлені переходом до інформаційного суспільства, торкнулися і поняття міського тексту – «місто набуває особливих якостей, характерних структур, котрі роблять його кардинально новим, насиченим смислами, відбувається його залучення у текстовий простір культури, у сферу символів. Місто починає трактуватися двояко – як об'єкт матеріальної реальності і як семіотичний об'єкт» (Крюкова, 2015, с. 66).

Як зазначає С. Кочерга, сучасна література значно впливає на «формування геокультури, що відбувається способом фіксації та переосмислення образів-топосів у художніх текстах, завдяки збагаченню та трансформації топосного надтексту. Особливої уваги заслуговує літературна імагологія, тобто уявлення про багатоликий світ, його країни та місця, ментальність жителів, культурні традиції, віддзеркалені в образотворенні» (Кочерга, 2014, с. 70).

Міський текст допомагає зрозуміти своєрідність та унікальність рідного міста, відчутти причетність до спільноти і зрозуміти відповідальність за місто, у якому народився і живеш.

Два концептуальні феномени – «Place-Based Education» і міський текст стали основою проекту, який об'єднує письменницьку спільноту, міську владу, громадський загал, вищу і загальну середню освіту Кременчука, – «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова». 2019 року у місті була започаткована щорічна Літературна премія імені Віктора Баранова, відомого земляка, письменника і суспільного діяча. До експертизи творів учасників конкурсу було залучено фахівців Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського. Згодом до опрацювання літератури долучилися здобувачі вищої освіти. Так виник науковий проєкт «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова».

У 2020 р. і 2021 р. у процесі проходження практики майбутні вчителі української мови і літератури (учасники проєкту) провели серію уроків у ЗЗСО Кременчука і району, присвячених сучасній літературі Кременчуччини (схема наведена на рис. 1). Як матеріал було узяті збірки поезій кременчуцьких митців В. Сопільняк «Мріяю тепло», Н. Рябенко «Іду священною землею», І. Герасименка «Рапсодія Псла і Дніпра», Т. Чайкіної «Лебедія моя» та проза О. Пилипчук «Відголосся Чернобильських дзвонів».

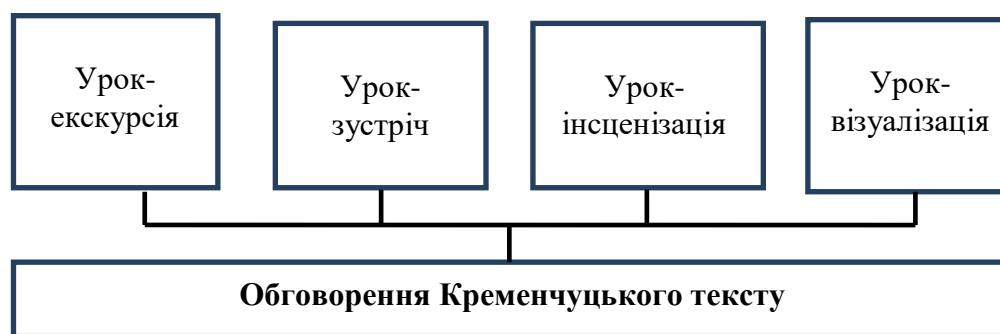

Рис. 1. Уроки із сучасної літератури Кременчуччини

Під час уроків у форматі заочних екскурсій «Стежками поетичних рядків» учні знайомилися з топонімікою і гідронімікою міста, узнавали нове про звичні, відомі з дитинства місця. Важливим елементом цих уроків були квести, у процесі яких учні мали здогадатися, про яке саме місце йде мова у конкретній поезії, і знайти його на інтерактивній мапі Кременчука.

Уроки-зустрічі з молодими авторами «Кременчук надихає» було побудовано у вигляді прес-конференцій, під час яких автор книги

відповідав на запитання учнів. Школярі цікавилися у митців-початківців, що було поштовхом для творчості, як писати твір, чи варто розміщувати свої художні доробки у мережі Інтернет, де взяти кошти на друк книги тощо. Проведення таких уроків змусило замислитися над організацією на базі університету воркшопу з літературної творчості, де б літератори мали змогу поділитися з учнями секретами майстерності, а майбутні вчителі – знаннями з теорії літератури. Такий воркшоп є доцільним в аспекті популяризації читання серед молоді, адже криза читання, яка зараз спостерігається в Україні, має долатися саме спільними зусиллями літераторів, викладачів і юнацтва. Людина, яка пише, автоматично належить до спільноти людей, які читають.

Уроки-інсценізації (імпровізовані мініспектаклі) «Оживи текст» дозволили відчутти глибину переживань ліричних героїв, зануритися у емоційний світ кременчуцьких письменників.

На уроках-візуалізаціях учні створювали букстаграми книжок (фотокомпозиції, у центрі яких знаходяться книги) для подальшого розміщення у соціальних мережах з метою популяризації художніх творів кременчуцьких авторів.

Фінальний урок-семінар (у якому взяли участь письменники, викладачі університету і працівники міської бібліотеки) був присвячений обговоренню феномену Кременчуцького тексту – хто є його головними героями, якими є основні мотиви і образи. Учасники дійшли висновку, що у фокусі Кременчуцького тексту молода людина (це, радше за все, жінка, адже у гендерному відношенні сучасна література Кременчука переважно жіноча – серед учасників літературного конкурсу двох останніх років 74% жінок), енергійна і життєлюбна, схильна не до рефлексії, а до дії, яка щиро вболіває за долю рідного міста та його мешканців. Центральним образом Кременчуцького тексту є образ ріки – це пов'язано з тим, що наше місто розташовано по обидва береги Дніпра, і головним символом Кременчука є міст.

Серія уроків з літератури рідного краю і артикуляція специфіки Кременчуцького тексту змусила учнів замислитися над тим, як виглядає справжня любов до Батьківщини, від кого залежить якість життя у місті, хто саме відповідає за теперішнє і майбутнє Кременчука.

Вивчення міського тексту сприяло формуванню в учнів активної життєвої позиції, зокрема:

- нормативно-оцінний компонент актуалізувався завдяки отриманню нових знань про рідне місто, які закладають підвалини стійких переконань;
- мотиваційний компонент посилювався шляхом наслідування зразків соціально відповідальної поведінки героїв творів;
- практично-діяльнісний компонент життєвої позиції реалізувався завдяки участі у різних видах активностей, пов'язаних з вивченням міського тексту.

Учні продемонстрували цілеспрямованість і свідомість, готовність до суспільно корисної діяльності.

Ці невід'ємні складові активної життєвої позиції є важливими в аспекті подолання загрозливих для нашої країни тенденцій внутрішньої і зовнішньої еміграції. Любов і повага до міста, у якому народився, бажання принести йому користь є необхідними складовими особистості свідомого громадянина.

Отже, звернення до міського тексту на уроках літератури рідного краю є важливою складовою національно-патріотичного виховання учнів, формування прихильності, дружності до рідного міста, гордості за нього. Завдяки вивченню творів сучасників-земляків відбувається становлення громадської свідомості школярів, розвиток їхньої здатності до альтруїзму і праці на користь суспільства.

Науковий проєкт «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова» виявився ефективним в аспекті налагодження зв'язків між кременчуцькою творчою спільнотою і освітніми установами різних рівнів (школа і університет). Він сприяє формуванню фахових компетентностей у здобувачів вищої освіти і предметних компетентностей з української літератури в учнів шкіл.

Перспективу подальшої діяльності бачимо у розробці авторської програми вивчення літератури Кременчуччини з використанням різних форм нестандартних уроків та науковому осмисленні результатів її впровадження.

Список використаної літератури

- 1. Андрусів С.** Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х рр. ХХ ст.: монографія. Тернопіль : Джура, 2000. 340 с.
- 2. Безпалько О. В.** Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія. К. : Науковий світ, 2006. 363 с.
- 3. Богомолова Н. М.** Формування рис громадянськості у старшокласників в умовах полікультурного регіону у вимірі національно-патріотичного виховання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. № 60, Т. 1. С. 189–195.
- 4. Братаніч Б. В.,** Струкова Т. А. Соціальний вимір громадянської компетентності. *Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах освітніх трансформацій: виховний, психологічний, інклюзивний виміри: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Скадовськ, 19–21 червня 2019 р.)*. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2019. С. 18–20.
- 5. Возняк Т.** Феномен міста. Львів : Ї, 2009. 334 с.
- 6. Концепція** національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України 16.06.2015 р. № 641 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 29.07.2019 р. № 1038). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>.
- 7. Кочерга С.**

Паризький текст у творчості Лесі Українки. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2014. №19. С. 70–75.

8. Крюкова Ю. Міський текст у термінологічному полі сучасного літературознавства: історія вивчення празьких мотивів та празького тексту. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2015. No. III (12), Issue 60. P. 66–70.

9. Сікора Г. Текст міста як лінгвістичний феномен. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 122–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2016_4_10.

10. Сподарець М. Семантика міського простору в ліриці В. Свідзінського. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2006. Вип. 13. С. 152–160.

11. Цимбал Я. «Харківський текст» 1920-х років: обірвана спроба. *Літературознавчі обрії*. 2010. Вип. 18. С. 54–61.

12. Шром Н. Рига как современный литературный текст. *ПРАΞΗΜΑ. Проблемы визуальной семиотики (ПРАΞΗΜΑ. Journal of Visual Semiotics)*. 2018. №3. С. 155–169. URL: https://praxema.tspu.edu.ru/archive.html?year=2018&issue=3&article_id=7090. DOI: <https://doi.org/10.23951/2312-7899-2018-3-155-169>.

13. Bennett S. M. “Where I’m From”: Utilizing Place-Based Pedagogy and Multimodal Literacy in a Graduate Children’s Literature Class. *Middle Grades Review*. 2016. Vol. 2, Iss. 1, Article 6. URL: <http://scholarworks.uvm.edu/mgreview/vol2/iss1/6>.

14. Poroniuk O. London Text of the English Literature: Genesis and History. *Spheres of Culture*. Lublin: Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, 2016. Vol. XIII. P. 232–239.

15. Rīgas teksts. Рижский текст: Сборник научных материалов и статей. Рига, 2008. 220 с.

16. Sobel D. Place-based education connecting classrooms and communities. Barrington, MA: The Orion Society, 2004.

References

1. Andrusiv, S. (2000). Modus natsionalnoi identychnosti: Lvivskiy tekst 30-kh rr. XX st. [The Modus of National Identity: The Lviv Text of the 1930s.]. Ternopil: Jura [in Ukrainian].

2. Bezpalko, O. V. (2006). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddu u terytorialnii hromadi: teoretyko-metodychni osnovy [Organization of social and pedagogical work with children and youth in the territorial community: theoretical and methodological foundations]. K.: Naukovyi svit [in Ukrainian].

3. Bohomolova, N. M. (2018). Formuvannia rys hromadianskosti u starshoklasnykiv v umovakh polikulturnoho rehionu u vymiri natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [Formation of the civic duty among high school students in a multicultural region in measuring of national-patriotic education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools*, 60, 1, 189-195 [in Ukrainian].

4. Bratanich, B. V., & Strukova, T. A. (2019). Sotsialnyi vymir hromadianskoi kompetentnosti

[Social dimension of civic competence]. *Rozvytok zhyttievoi kompetentnosti osobystosti v umovakh osvity transformatsii: vykhovnyi, psykholohichni, inkluzyvnyi vymiry – Development of life competence of the individual in the conditions of educational transformations: educational, psychological, inclusive dimensions*. (pp. 18-20). Kherson: KVNZ «Khersonska akademiia neperervnoi osvity» [in Ukrainian].

5. Vozniak, T. (2009). Fenomen mista [The phenomenon of the city]. Lviv: Yi [in Ukrainian].

6. Kontsepsiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. Dodatok do nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy 16.06.2015 r. №641 (u redaktsii nakazu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29.07.2019 r. №1038) [Conceptions of national-patriotic education in the education system of Ukraine. Supplement to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 16.06.2015 № 641 (as amended by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 29.07.2019 No. 1038)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> [in Ukrainian].

7. Kocherha, S. (2014). Paryzkyi tekst u tvorchosti Lesi Ukrainky [Paris Text in Lesya Ukrainka's Work]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo – Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University. Philological sciences. Literary Studies*, 19, 70-75 [in Ukrainian].

8. Kriukova, Yu. (2015). Miskyi tekst u terminolohichnomu poli suchasnoho literaturoznavstva: istoriia vyvchennia prazkykh motyviv ta prazkoho tekstu [Town's Text through the lenses of modern Literary Criticism. Pragues' motives and Prague's Text History Investigation]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III(12), 60, 66-70 [in Ukrainian].

9. Sikora, H. (2016). Tekst mista yak linhvistychnyi fenomen [The text of the city as a linguistic phenomenon]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 4, 122-135. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrm_2016_4_10 [in Ukrainian].

10. Spodarets, M. (2006). Semantyka miskoho prostoru v lirytsi V. Svidzinskoho [Semantics of urban space in the lyrics of V. Svidzinsky]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni nauky – Scientific works of Kamyanets-Podilsky State University. Philological sciences*, 13, 152-160 [in Ukrainian].

11. Tsymbal, Ya. (2010). «Kharkivskiy tekst» 1920-kh rokiv: obirvana spoba [«Kharkiv Text» of the 1920s: Aborted Endeavour]. *Literaturoznavchi obrii – Literary horizons*, 18, 54-61 [in Ukrainian].

12. Shrom, N. (2018). Riga kak sovremennyj literaturnyj tekst [Riga as a contemporary literary text]. *ИПАЭХМА. Problemy vizual'noj semiotiki – ИПАЭХМА. Journal of Visual Semiotics*, 3, 155-169. Retrieved from https://praxema.tspu.edu.ru/archive.html?year=2018&issue=3&article_id=7090. DOI: <https://doi.org/10.23951/2312-7899-2018-3-155-169> [in Russian].

13. Bennett, S. M. (2016). «Where I'm From»: Utilizing Place-Based Pedagogy and Multimodal Literacy in a Graduate Children's Literature Class. *Middle Grades Review*, 2, 1, 6. Retrieved from <http://scholarworks.uvm.edu/mgreview/vol2/iss1/6>.

14. Poroniuk, O. (2016). London Text of the English Literature: Genesis and History. *Spheres of*

Culture, XIII, 232-239. Lublin: Branch of Ukrainian Studies of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. **15. Naseem, F.** (2018). Bookstagram for Beginners! *The Guy with the Book*. Retrieved from <http://theguywiththebook.com/2018/05/17/bookstagram-for-beginners>.

16. Rīgas teksts. (2008). Rizhskij tekst: Sbornik nauchnyh materialov i statej [Riga text: Collection of scientific materials and articles]. Riga [in Russian].

17. Sobel, D. (2004). Place-based education connecting classrooms and communities. Barrington, MA: The Orion Society.

Перевознюк В. В. Вивчення міського тексту на уроках літератури рідного краю в аспекті формування активної життєвої позиції учнів

У статті досліджується вивчення Кременчуцького тексту на уроках літератури рідного краю в аспекті формування активної життєвої позиції учнів. За основу взято концепцію «Place-Based Education» (PBE) і філологічну теорію міського тексту. Осмислюються результати проєкту «Експертний супровід конкурсу на здобуття літературної премії Кременчуцької міської ради імені Віктора Баранова», який об'єднав письменницьку спільноту, міську владу, громадський загал і освіту Кременчука. Аналізується серія нестандартних уроків з літератури рідного краю, проведених на матеріалі творів кременчуцьких письменників. Розглядаються такі типи уроків, як екскурсія, зустріч (прес-конференція), інсценізація, візуалізація і фінальний урок-обговорення Кременчуцького тексту. Робиться висновок про те, що звернення до міського тексту на уроках літератури рідного краю є важливою складовою національно-патріотичного виховання учнів, формування прихильності, дружності до рідного міста, гордості за нього.

Ключові слова: література рідного краю, активна життєва позиція, міський текст, «Place-Based Education», нестандартний урок.

Перевознюк В. В. Изучение городского текста на уроках литературы родного края в аспекте формирования активной жизненной позиции учащихся

В статье рассматривается изучение Кременчугского текста на уроках литературы родного края в аспекте формирования активной жизненной позиции учащихся. За основу взята концепция «Place-Based Education» (PBE) и филологическая теория городского текста. Осмысляются результаты проекта «Экспертное сопровождение конкурса на соискание литературной премии Кременчугского городского совета имени Виктора Баранова», объединившего писательское сообщество, городские власти, общественность и образовательные учреждения Кременчуга. Анализируется серия нестандартных уроков по литературе родного края, проведенных на материале произведений кременчугских писателей. Рассматриваются такие типы уроков, как экскурсия, встреча (пресс-конференция), инсценировка, визуализация и финальный урок-

обсуждение Кременчугского текста. Делается вывод о том, что обращение к городскому тексту на уроках литературы родного края является важной составляющей национально-патриотического воспитания учащихся, формирования ответственности за родной город, гордости за него.

Ключевые слова: литература родного края, активная жизненная позиция, городской текст, Place-Based Education, нестандартный урок.

Perevozniuk V. Study of the City Text in the Lessons of Native Land Literature in the Aspect of Formation of Pupils' Active Life Position

The article examines the study of the Kremenchuk text in the lessons of literature of the native land in terms of forming an active life position of pupils. The concept of «Place-Based Education» (PBE) and philological theory of city text is taken as a basis. The purpose of the paper is to study the potential of the city text in terms of education of national-patriotic and civic consciousness of pupils. The results of the project «Expert support of the competition for the Victor Baranov literary prize of the Kremenchuk City Council», which brought together the literary community, city authorities, the public and education system of Kremenchuk. A series of non-standard lessons on the literature of the native land, conducted on the material of Kremenchuk writers' works, is analyzed. Types of lessons such as excursion, meeting (press conference), staging, visualization and the final lesson-discussion of the Kremenchuk text are considered. It is concluded that the appeal to the city text in the lessons of literature is an important component of national and patriotic education of students, the formation of commitment, friendship to the hometown, and pride in it. Due to the study of the works of contemporaries, there is a formation of a conscious citizen capable of altruism and work for the benefit of society. The research project proved to be effective in establishing links between the Kremenchuk creative community and educational institutions of different levels (school and university). He contributed to the formation of professional competencies of applicants for higher education and subject competencies in Ukrainian literature for school students.

Key words: literature of the native land, active life position, city text, «Place-Based Education», non-standard lesson.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2022 р.

Прийнято до друку 28.02.2022 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Починкова М. М.